

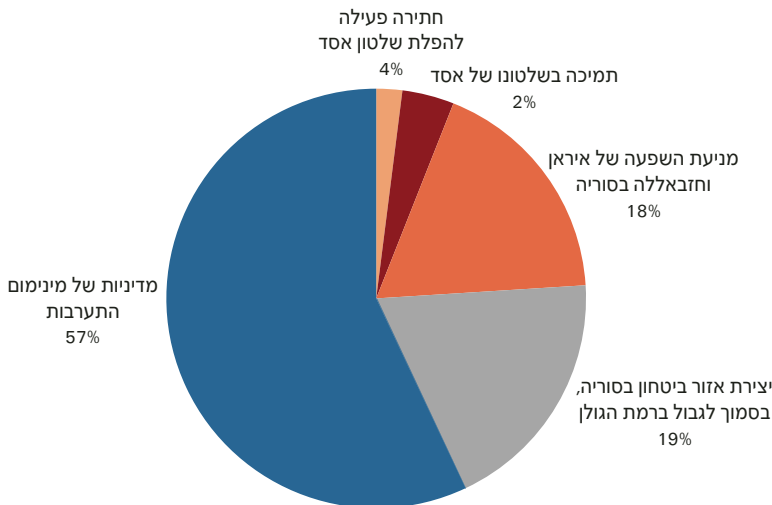
פרק שני: הזירה הצפונית

הזירה הצפונית של מדינת ישראל מאוימת ומאותגרת מזה שנים. בעוד הגבול עם סוריה נותר שקט במשך קרוב לארבעה עשורים, הגבול עם לבנון ידע מתחים רבים והפך לבעל משקל במציאות הביטחונית ובתודעה הישראלית. המתיחות באזור החלה בשנות השבעים של המאה ה-20 והביאה בהמשך לעימותים ביטחוניים, ובהם מבצע ליטני (1978), מבצע שלום הגליל (1982) שהתפתח למלחמת לבנון (1982-1985), תקופת רצועת הביטחון (1985-2000) שכללה מבצעים כגון מבצע 'כחול-חום', 'דין וחשבון', 'ענבי זעם' ועוד, ובהמשך מלחמת לבנון השנייה (2006). בעשור שלאחר מלחמת לבנון השנייה נשמר שקט יחסי בגבול ישראל עם לבנון. מלחמת האזרחים בסוריה שהחלה ב-2011 החזירה אט-אט את המתח הביטחוני לזירה הצפונית, ובגרסה חדשה. בשנים הראשונות למלחמת האזרחים בסוריה, ישראל אומנם הייתה מעורבת בתקריות לאורך הגבול הישראלי-סורי ברמת הגולן ואף בשטחי סוריה, אולם ככלל היא נקטה מדיניות אי-התערבות במלחמת האזרחים, לא הביעה תמיכה באחד מהצדדים הלוחמים ונמנעה מלהצביע על מצב הסיום שעדיף מבחינתה בסוריה. בשנים הראשונות התקריות באו לידי ביטוי בעיקר בירי תועה או מכוון מצד צבא סוריה, שנענה בתגובה נקודתית של צה"ל. מדיניות ה"ישיבה על הגדר" שנקטה ממשלת ישראל הייתה מחושבת, תוך תיאום בין הדרג המדיני לדרג הצבאי. בכירים בממסד הפוליטי-ביטחוני העידו באותה תקופה כי מצב זה היה נוח לישראל. המתח בחזית זו התגבר עם השתלטות כוחות אסד על דרום סוריה ורמת הגולן, ובהמשך בשל העמקת התבססותה של איראן בסוריה ובלבנון. בשנים שבהן מתמקד מחקר זה (2015-2018) חלה הסלמה הדרגתית בחזית הצפונית, ובמהלך 2018 המתח גבר. במהלך כל התקופה מערכת הביטחון הגדירה את הזירה הצפונית כאיום הביטחוני החמור ביותר, שעלול להסלים בשנים הקרובות אף למלחמה. ישראל החלה לפעול נגד שלוחותיה של איראן בגבול הצפוני על ידי הפעלת יכולות צבאיות התקפיות מתקדמות – טילים, רקטות, כטב"מים, מערכות הגנה אווירית ואמצעי לחימה מתקדמים. לקראת סוף 2018 פתחה ישראל במבצע הצבאי 'מגן צפוני', שנועד לחשוף ולנטרל מנהרות התקפיות שחדרו לשטח ישראל בגבול לבנון.

בהתאמה לתיאור זה, החלק הראשון של הפרק יתייחס לתקופה שבה מעורבותה של ישראל בזירה הצפונית הייתה נמוכה. השאלות שהוצגו לציבור באותה תקופה התמקדו במדיניות ישראל כלפי מלחמת האזרחים בסוריה. החלק השני של הפרק יתמקד בתקופה שהתאפיינה בפעילות אקטיבית יותר של ישראל (2017–2018), בעקבות שינוי כללי המשחק בזירה זו. חלק זה ידון בעמדות הציבור בשאלת תפיסת האיום הגובר מכיוון הזירה הצפונית, ובשאלה מהי המדיניות הרצויה לישראל במצב זה.

מדיניות ישראל במלחמת האזרחים בסוריה

כאמור, ישראל נקטה מדיניות של אי־התערבות במלחמת האזרחים בסוריה. תרשים 31 מציג את המענה לשאלה "מה לדעתך צריכה להיות מדיניות ישראל כלפי הנעשה במלחמת האזרחים המתמשכת בסוריה?"

תרשים 31: מדיניות ישראל כלפי הנעשה במלחמת האזרחים המתמשכת בסוריה, 2017

מתרשים זה עולה כי רוב הציבור (57 אחוזים) סבר שעל ישראל לנקוט מדיניות של מינימום התערבות, כפי שישראל אכן נקטה בפועל. כל היתר נחלקו בין האפשרויות האקטיביות יותר: 18 אחוזים היו מעוניינים במניעת השפעה של איראן וחזבאללה בסוריה ו־19 אחוזים היו מעוניינים ביציאת אזור ביטחון בסוריה, בסמוך לגבול ברמת הגולן. רק מיעוט זניח סבר כי יש לתמוך בשלטונו של אסד (2 אחוזים) או לחתור באופן פעיל להפלת שלטונו (4 אחוזים). נתונים דומים נמצאו גם ב־2016. הציבור, בלי הבדל בין המגזרים השונים, התייחס למלחמת האזרחים בסוריה כאל בעיה פנימית שלה, הוא לא חווה את מלחמת האזרחים כרלוונטית למציאות חייו באופן מיידי ולא

ראה אל מול עיניו את החיבור (לטווח ארוך) בין מלחמת האזרחים לבין ההתבססות האיראנית בצפון וחיזוק כוחות אסד וחזבאללה על ידי איראן. כתוצאה מכך הוא סבר כי אין צורך בהתערבות אקטיבית מצידה של ישראל (רק מיעוט היה מעוניין ביצירת אזור ביטחון, כל שכן בפעילות אקטיבית להפלת שלטונו של אסד). ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם ממצאים אחרים שיוצגו בהמשך המחקר בדבר הנכונות המועטה של הציבור הישראלי להתערב במציאות לא לו. ניתן להוסיף לכך שייתכן כי הציבור בישראל חשש מהמציאות של אחרי עידן אסד, וכי הוא העדיף את "האויב המוכר" על פני "אויב חדש ולא ידוע".

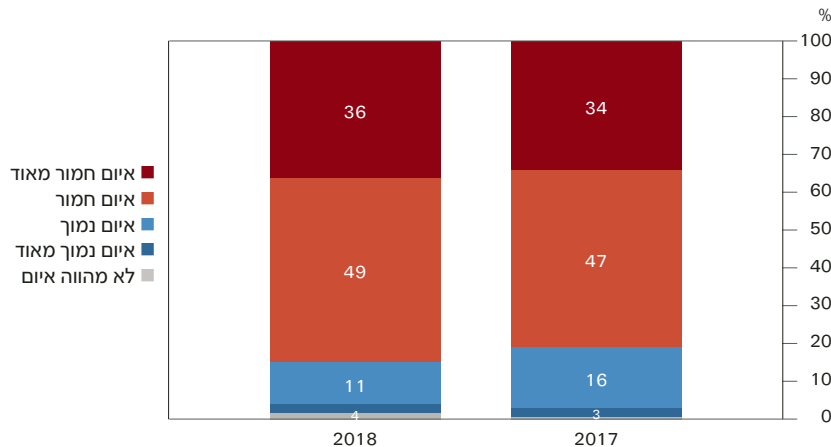
השינויים בזירה הצפונית

חומרת האיום ביחס לזירה הצפונית החלה לחדור לשיח הציבורי בישראל במהלך 2017, בעקבות השינויים בזירה זו. אומנם כבר עם פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה התייצבה איראן לצידו של הנשיא אסד, אולם ככל שחלף הזמן והאיומים על יציבות משטר אסד גברו, הועמקה המעורבות האיראנית במלחמה, וכך התלכדו לזירה אחת מספר זירות שנחשבו בעבר נפרדות יחסית. ההערכה בישראל הייתה כי הזירה הצפונית עשויה להתפתח לעימות בעל סיכויים רבים להתלקחות. ישראל החלה להיות פעילה יותר בזירה זו, ובעיקר היא פעלה בשטחי סוריה נגד המשטר הסורי, איראן וחזבאללה, במטרה לפגוע למשל במשלוחי נשק מאיראן שנועדו לחזבאללה, וכדי למנוע מאיראן ומחזבאללה להתבסס בשטחי סוריה בכלל, ובפרט בשטחי הגולן הסורי. ישראל פעלה בהתאם לתפיסת המערכה המתמשכת שבין המלחמות (מב"מ), ופעילותה לאכיפת הקווים האדומים שלה על ידי פעולות צבאיות הייתה ממוקדת במטרה ללחוץ על איראן להוריד את פרופיל היערכותה בסוריה ולהאט את תהליך התבססותה בזירה. השיח הציבורי והתקשורתי התמקד בתפיסת מידת האיום – אם הוא נמצא עדיין בשלבי התהוות ראשוניים, או שמא האיראנים "על הגדרות". בהתאם לכך חל שינוי בדעת הקהל. כאמור, אחרי שנים שקטות מלוות ברמה נמוכה של תחושת איום של הציבור ביחס לזירה הצפונית, נראה היה כי הערכת הממסד הפוליטי-ביטחוני, שעוד קודם לכן הגדיר את האיום מהזירה הצפונית כחמור ביותר, חדרה גם לדעת הקהל. נראה כי גם ההסכמה והבהירות ששררו בעניין זה בקרב הממסד הפוליטי-ביטחוני תרמו לשינוי התפיסה הציבורית. הממסד סימן באופן ברור איום זה כבוער, מוחשי ועיקרי במפה האסטרטגית של ישראל.

כפי שהוצג בפרק שעסק בהערכת האיומים העומדים בפני ישראל, ב-2014–2016 הציבור לא ראה בחזית הצפונית איום חמור. באותו שלב הוא סומן כאיום בעצמות נמוכה. ב-2014 וב-2015 שולבו שני האיומים – חזבאללה וחמאס – כאיום כולל אחד. בעוד ב-2014, מספר חודשים בלבד לאחר מבצע 'צוק איתן', 32 אחוזים מהציבור

דירגו את חמאס וחזבאללה כאיום החמור ביותר, בשנה שלאחר מכן, 2015, הוא ירד במידה משמעותית ל-22 אחוזים. ב-2016 הוחלט להפריד בשאלת דירוג האיומים החיצוניים בין חמאס לחזבאללה. בשנה זו רק 12 אחוזים סברו כי חזבאללה מהווה את האיום החמור על ישראל, בניגוד להערכת מערכת הביטחון שהתייחסה באותה עת לחזבאללה כאיום החמור ביותר שניצב מול המדינה. אפשר להסביר את הפערים בכך שהנושא כמעט לא עמד על סדר היום הציבורי והתקשורתי בישראל בתקופה זו. הציבור לא הרגיש באופן מיידי את האיום מכיוון זה, מה גם שהוא חווה עשור שקט בגבול הצפון, לאחר מלחמת לבנון השנייה.

השאלה שעסקה באופן כללי בדירוג האיומים החיצוניים עברה שינוי. מהגדרת "חזבאללה" כאיום שונתה ההגדרה ל"הזירה הצפונית" והוסבר למרואיינים כי היא כוללת את איראן, סוריה וחזבאללה. מהמענה לשאלה זו עלה כי בשונה משנים קודמות, החשש מהאיום בזירה הצפונית גבר בקרב הציבור. ב-2017-2018 כשליש מהציבור סברו כי האיום החיצוני החמור ביותר על מדינת ישראל הוא הזירה הצפונית. בתקופה זו נוכחותה של הזירה הצפונית כאיום בלטה יותר בסדר היום הציבורי, הפוליטי והתקשורתי בישראל. החל מ-2017 נוספה למחקר שאלה ספציפית שחידדה את הרמה הגבוהה של תחושת האיום שהציבור חש מכיוון הזירה הצפונית. הציבור נשאל "האם נוכחות איראנית וגורמים הקשורים בה, בסוריה, מהווים או לא מהווים איום על ביטחון מדינת ישראל?" תרשים 32 מציג את התפלגות המענה לשאלה זו.

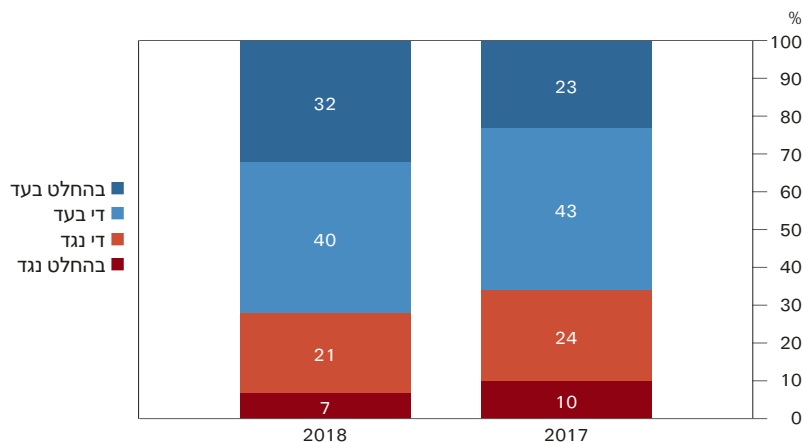

תרשים 32: האם נוכחות איראנית וגורמים הקשורים לאיראן בסוריה, מהווים איום על ביטחון מדינת ישראל? 2018, 2017

מתרשים 32 עולה כי ב-2017-2018 רוב מוחלט בציבור (81-85 אחוזים) סבר שמדובר באיום חמור עד חמור מאוד, כ-11-16 אחוזים סברו שמדובר באיום נמוך ואחוזים

ספורים בלבד סברו שהנוכחות האיראנית כלל אינה מהווה איום, או שהיא מהווה איום נמוך מאוד. נתונים אלה ממחישים עד כמה הציבור אימץ את התפיסה ששררה בקרב הממסד הפוליטי-ביטחוני בשנתיים האחרונות, ששב והזהיר בדבר חומרת האיום מכיוון הזירה הצפונית. גם תמימות הדעים ששררה בקרב הממסד באשר לחומרת האיום נתנה את אותותיה. מבחינת ההבדלים בין המגזרים השונים עלה כי מסורתיים היו מודאגים מעט יותר מאשר חרדים, דתיים וחילונים (88 אחוזים לעומת 76-79 אחוזים), ואלה שהגדירו עצמם כימין ומרכז היו מודאגים יותר מאלה שהגדירו עצמם שמאל (81-84 אחוזים לעומת 66 אחוזים).

ב-2017 נוספה למחקר שאלה שהתייחסה לאפשרות לנקיטת פעולה מעשית של ישראל לגבי איום הזירה הצפונית, גם במחיר של כניסה למלחמה. תרשים 33 מציג את המענה לשאלה זו.

תרשים 33: האם אתה בעד או נגד פעילות יזומה של צה"ל למניעת התבססות איראן בסוריה, גם במחיר של כניסה למלחמה? 2018, 2017

התרשים מלמד כי ב-2018 רוב הציבור (72 אחוזים) היה בעד פעילות יזומה של צה"ל למניעת התבססות איראן בסוריה, גם במחיר של כניסה למלחמה. כשליש (28 אחוזים) התנגדו. ב-2017 נשאלה שאלה מעט שונה שהתמקדה בחזבאללה כאיום: "לאור התעצמות חזבאללה, האם אתה בעד או נגד שצה"ל יפעל באופן יזום יותר מולו כדי למנוע את המשך התעצמותו, גם במחיר הסיכון של כניסה למלחמה?" גם במקרה זה, רוב הציבור (66 אחוזים) היה בעד פעילות יזומה של צה"ל. הגם שהגדרת האיום השתנתה בניסוח השאלה – מ"התעצמות חזבאללה" ל"התבססות איראן בסוריה", הרי ניתן לראות כי באופן עקבי הציבור תמך (ואף חלה עלייה קלה של 6 אחוזים) בפעילות יזומה. לא נמצאו הבדלים בין דתיים לחילונים, אולם נמצאו הבדלים משמעותיים

בשייך הפוליטי; אלה שהגדירו עצמם כימין תמכו בפעילות יזומה יותר מאלה שהגדירו עצמם כמרכז (83 אחוזים – ימין, 69 אחוזים – מרכז) ובמידה משמעותית יותר מאלה שהגדירו עצמם כשמאל (36 אחוזים).

מהמענה לשאלה זו ניתן ללמוד על עמדתו החיובית של רוב הציבור ביחס לאקטיביות וליוזמה צבאית. למעשה יש בה כדי ללמד על תפיסה ציבורית רחבה יותר באשר למלחמת מנע ו"מלחמת ברירה". ניתן להצביע על שלושה גורמים שמעצבים עמדה זו. הגורם הראשון הוא תחושת הסיכון הגלומה באיום המדובר. נראה כי כאשר גוברת תחושה זו, עולה הסיכוי שהציבור יתמוך בפעולה אקטיבית וביוזמה צבאית. הפרק הקודם דן בעמדת הציבור ביחס לחמאס בעזה. כאמור, חמאס נתפס כאיום נמוך באופן עקבי, והאפשרות המועדפת על הציבור הייתה השארת המצב הקיים. מפרק זה עולה כי הציבור תפס את איום הזירה הצפונית כאיום חמור, מה שעשוי להסביר את תמיכתו בפעילות יזומה תוך הסתכנות, לפחות על הנייר. הגורם השני שעשוי לעצב עמדה אקטיבית הוא האופן שבו האיום הוגדר על ידי הממסד הפוליטי-ביטחוני. כפי שתואר לעיל, שררה תמימות דעים די גבוהה באשר לאיום, למטרות וליעדים של ישראל בנושא. הסוגיה גם נדונה בהרחבה באמצעי התקשורת השונים. הגורם השלישי שעשוי לעצב תמיכה באקטיביות צבאית הוא האמון הרב של הציבור במערכת הביטחון. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם הנאמר בפרק השני של המחקר, שם הוצגה רמת האמון הגבוהה של הציבור ביכולת ההתמודדות של המדינה עם האתגרים החיצוניים-ביטחוניים השונים שעומדים לפתחה בכלל, ובפרט ביחס לזירה הצפונית. התפיסה האקטיבית שהוצגה בפרק זה תבוא לידי ביטוי גם ביחס לדרכים להתמודדות עם איום הגרעין האיראני, שהפרק הבא יתמקד בו.